

Н.О. Власова, канд. екон. наук, проф.
І.Ю. Мелушова, канд. екон. наук

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «ТОРГОВЕЛЬНИЙ ПРИБУТОК»

Досліджено теоретичну базу категорії прибуток, визначено сутність поняття «торговельний прибуток».

Исследована теоретическая база категории прибыль, определена сущность понятия «торговая прибыль».

The theoretical base of category income is researched, the essence of concept «trade income» is determined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах, як основний показник кінцевих результатів підприємства, прибуток набуває особливого значення. Він вимірює результати праці, визначає ефективність виробничо-господарської діяльності. Його величина є основним критерієм оцінки роботи підприємства, а в теперішній час також є головним джерелом фінансування розвитку виробництва.

Будь-яка економічна категорія має велику кількість визначень. Це пояснюється існуванням різних наукових шкіл та напрямів, які мають власні точки зору. Чітке визначення сутності та змісту поняття є запорукою запобігання помилок під час прийняття рішень. Особливо це стосується такої складної категорії, як прибуток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність категорії прибуток хвилює без винятку вчених всього світу. Питання про економічну природу прибутку розглядали І. Бланк, С. Нікітін, В. Палій, Я. Соколов, Є.С. Хендріксен і М.Ф. Ван Бреда, М.Чумаченко та ін. Ці вчені акцентують увагу на дослідженні сутності прибутку з точки зору різних наукових шкіл. Бернстайн Л., Гавриленко В., Грачов А., Ковальов В., Лахтіонова Л., Райс С. приділяють більшу увагу аналізу прибутку у взаємозв'язку з активами та капіталом. При цьому значна частина вчених характеризує прибуток лише з кількісного боку.

Проте, деякі питання пов'язані з визначенням природи саме торговельного прибутку на цей час, на жаль, розкриті не в повному обсязі.

Мета та завдання статті. Виходячи із значущості прибутку в системі управління торговельним підприємством, метою статті є проведення аналізу та зіставлення різних підходів, щодо трактування категорії прибутку, зосереджуючи увагу на визначенні сутності саме торговельного прибутку.

Виклад основного матеріалу дослідження. З погляду економічної теорії прибуток є складною економічною категорією, історичний погляд на розуміння сутності якої свідчить про неоднозначність її трактувань. Зупинимося коротко на основних етапах розвитку класичної економічної науки, які розрізняються підходами до визначення природи прибутку та джерел його виникнення.

Представники класичної економічної теорії А. Сміт, Д. Рікардо, Д.С. Міль, Ж.Б. Сей та ін. розглядали прибуток як доход, що виникає в результаті прав володіння капіталом, землею та працею. Сміт А. трактував прибуток як закономірний результат продуктивності капіталу: нагороду капіталістові за його діяльність і ризик; відрахування частини неоплаченої праці найманого робітника. У зв'язку із цим він підкреслював: «...хазяїн одержує частину продукту їхньої праці, або частину вартості, що праця додає до предметів, які їм обробляються; ця частка й становить прибуток хазяїна» [1, с. 64]. Теоретики даного напрямку обґрунтували ідею створення добавочної вартості в галузях матеріального виробництва. Вони виділили поняття прибутку в особливу економічну категорію, яку досліджували в тісному взаємозв'язку із процесом нагромадження капіталу, з чинниками росту суспільного багатства.

Джерело формування прибутку економічна теорія К. Маркса та його послідовників пояснюється природою капіталістичної експлуатації. Прибуток у цьому випадку трактується як перетворена форма добавочної вартості, результат співвідношення необхідної та добавочної праці. К. Маркс вважав, що робітник на капіталістичному підприємстві створює вартість, що перевищує вартість його робочої сили, тобто прибуток створюється не всім авансованим капіталом, а тільки його змінною частиною [2].

Неокласична (маржинальна) школа економічної теорії, засновниками якої були У. Джевонсон, К. Менгер, Л. Вальрас, А. Маршалл, Д.Б. Кларк, Ф. Найт та ін., ґрунтуючись на теорії продуктивності капіталу та концепції граничної корисності визначали прибуток як нагороду за використання капіталу та інших факторів виробництва або за ризик в умовах невизначеності недосконалої конкуренції [3].

У кейнсіансько-неокласичному напрямку можна виділити наступні теорії прибутку [4]: виробничого капіталу, у якій прибуток – результат функціонування капіталу як обов'язкового фактора будь-якого виробництва; стримування, за якого прибуток є нагородою за відстрочку особистого споживання власного капіталу, за ризик очікування ефекту від вкладених у виробництво засобів; прибутку як трудового доходу від підприємницької діяльності у всіх її проявах; прибутку як результату існування монополії. В основі даних теорій лежить постулат про обмеженість ресурсів в умовах ринкової економіки, що регулюється політикою держави.

У сучасний час загально визнаною базовою концепцією розуміння сутності підприємства у світовій економічній науці є неокласична

теорія. Відповідно до неї підприємство, виконуючи основну (виробничу) функцію, перетворює обмежені ресурси в продукцію (товари, послуги), що продаються на вільному ринку. Параметри виробничої функції підприємства визначаються тими конкретними технологічними процесами, які використовуються для виробництва продукції, а головне завдання, що вирішує підприємство як на ринку ресурсів, так і на ринку продуктів, – знайти такі обсяги та співвідношення ресурсів, які дозволили б установити ціну на продукцію, що максимізує прибуток підприємства. При цьому передбачається, що підприємство випускає таку кількість продукції, за якої граничні витрати дорівнюють ринковій ціні, що є умовою максимізації прибутку. Прибуток виступає тут як форма вираження результативності, ефективності роботи підприємства. Передбачається, що якщо підприємство не максимізує прибуток, то воно рано чи пізно буде виключено із числа агентів ринку в ході природного відбору, що реалізується механізмом ринкової конкуренції. Таким чином, підприємство в неокласичній теорії виглядає як «чорний ящик», у якому ресурси трансформуються в продукти відповідно до характеру виробничої функції (що виражає технологічну залежність останніх від перших) і тим зовнішнім середовищем (ринковою структурою), що визначає спосіб максимізації прибутку як цільової функції підприємства (досконала конкуренція, монополія, олігополія, монополістична конкуренція).

Сучасні теорії прибутку базуються на соціальних аспектах і ролі політики держави, суспільних інститутів, що підвищується, у розподілі економічних благ. Прибуток у цьому випадку розглядається як сукупність економічних благ, які одержують суб'єкти господарювання в результаті своєї діяльності. Економічні блага є об'єктом або результатом економічної діяльності, тобто ті, які можна одержати в кількості, обмеженій у порівнянні із потребами, що задовольняються. У цьому зв'язку, відзначимо низку положень:

1. У сучасному світі, де розподіл власності втратив колишню «досконалість», капітал як універсальне джерело доходу, протистоїть самому доходу, як результату продуктивного використання капіталу.

2. Капітал як продуктивна сила включає все корисне для виробництва – уміння людини, його утягнення у ділові відносини, землю, сировину матеріали, дороги, мости, будинки, машини та навіть сила громадського порядку [5].

3. Широке розуміння капіталу не виключає розходжень між особистісними, персональними його елементами (праця та заповзятливість) і неособистими (землею, виробничим устаткуванням та ін.). Останні, відчужувані від їхніх власників, можуть і продаватися, і здаватися в оренду, тобто мати відповідно капітальні або орендні (прокатні) ціни. Послуги персональних факторів у сучасному суспільстві здаються тільки в оренду (наймаються) за прокатними цінами.

4. Неособистий капітал може бути представлений капітальним

майном, тобто набором капітальних благ, і фінансовим капіталом. Капітальні блага – це фактори виробництва у формі запасу або його ціннісному вираженні. Фінансовий капітал – це капітал у ліквідній формі (акції, зобов'язання, гроші).

5. Капітал як продуктивна сила, що бере участь у створенні доходу розділяється на реальний і капітал-цінність. Реальний капітал – це капітальні блага, що є джерелом створення реального доходу, тобто реальних економічних благ. Капітал-цінність – це ринкова цінність капітальних благ, що формує ринкову цінність створених економічних благ.

6. «Для виробничих ресурсів, що обертаються на ринку, існує обумовлене ринком співвідношення між річною цінністю їхніх послуг, або принесеного ними доходу, і ринковою цінністю доходу та капіталом цінністю» [6, с. 308]. Ця пропорційна різниця між ринковою цінністю створених економічних благ (цінністю доходу) і капіталом цінністю відповідає доходу власника ресурсу.

З огляду на вищесказані положення, торговельний прибуток треба «розглядати не як один з видів доходів функціонального характеру, а як специфічне подання доходу кожного з безлічі факторів виробництва» [6, с. 309], а саме як частку капітальної цінності відповідного джерела факторних послуг. При цьому фактором виробництва є торговельний капітал, послуги якого складаються в реалізації товарів, створених у виробничій сфері, і доведенні їх до кінцевого споживача. Торговельний капітал опосередковує значну частину економічних зв'язків ринкового господарства, кругообіг капіталу та процес відтворення в цілому. Багато авторів, розглядаючи торговельний прибуток, визначають його як частину прибутку виробників товарів, що надається торговельним підприємствам за виконувани послуги [7; 8]. Вони виходять із того, що в процесі обміну не виробляються матеріальні блага. Дана точка зору, на нашу думку, звужує розуміння торговельного прибутку та не відбиває його економічну природу в силу наступних обставин, а саме:

- обмін продуктивний, оскільки він сприяє більшій ефективності використання ресурсів;
- у разі інформованого та добровільного обміну обидва учасники виграють, віддаючи щось меншої цінності за щось більшої цінності. Обмін продуктивний, оскільки він збільшує багатство обох учасників;
- більше того виробники конкретних товарів «на самому-то ділі» теж нічого не роблять: вони просто з'єднують вхідні матеріали в більш коштовні комбінації;
- ефективність, результативність виміряється відношенням однієї цінності до іншої, а не відношенням яких-небудь фізичних величин [6].

Висновки. Таким чином, ми бачимо, що теорії прибутку розвивалися та видозмінювалися разом з розвитком виробництва й економі-

чних відносин, але прибуток як і раніше є складною економічною категорією, в основі якої лежать ціннісно-вартісні відносини між суб'єктами господарювання (власниками факторів виробництва) із приводу створення, перерозподілу та форми присвоєння економічних благ, створених у результаті виробничо-фінансових процесів.

Важливість і значущість категорії прибутку визначається тією роллю, що він виконує в господарському механізмі сучасного суспільства. Прибуток на рівні підприємства є основним мотивом підприємницької діяльності; критерієм ефективності господарської діяльності; головним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів для розвитку підприємства; захисним механізмом від погрози банкрутства; джерелом росту ринкової вартості підприємства. На рівні суспільства в цілому прибуток є рушійною силою економічного розвитку, а також важливим джерелом задоволення соціальних, екологічних та ін. суспільних потреб.

Список літератури

1. Смит, А. Исследование о природе и причинах богатства народов [Текст] / А. Смит. – М. : Соцгиз, 1962. – 684 с.
2. Маркс, К. Сочинения [Текст] : в 54 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2 изд. – М., 1983. – Т. 25: в 5 ч. – Ч. 1. – 524 с.
3. Основы экономической теории [Текст] : учебник / С. В. Мочерный [и др.] ; под общ. ред. С. В. Мочерного. – К. : Знання : КОО, 2000. – 607 с.
4. Павленко, Р. В. Теорії прибутку минулого сторіччя [Текст] / Р. В. Павленко // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – 2001. – № 1–2. – С. 215–216.
5. Dewey, D. Modern Capital Theory [Text] / D. Dewey / Columbia Univ. Press. – 1965. – P. 24.
6. Гальперин, В. М. Микроэкономика [Текст] / В. М. Гальперин, С. М. Игнатъев, В. И. Моргунов. – СПб. : Экономическая школа, 1999. – 504 с.
7. Мазаракі, А. А. Економіка торговельного підприємства [Текст] / А. А. Мазаракі, Л. О. Лігоненко, Н. М. Ушакова. – К. : КНТЕУ, 2001. – 800 с.
8. Худа, В. І. Прибуток у системі управління торговельним підприємством [Текст] / В. І. Худа // Вісник Київ. нац. торг. екон. ун-ту. – 2005. – № 3. – С. 59–65.

Отримано 01.10.2010. ХДУХТ, Харків.
© Н.О. Власова, І.Ю. Мелушова, 2010.